

Netarifinių ribojimų kaitos ypatumai ir jų specifika Lietuvos ekonomikai integruojantis į ES

Violeta Pukelienė

Docentė daktarė
Kauno technologijos universiteto
Socialinių mokslų fakulteto
Europos integracijos katedra
K. Donelaičio g. 20, 3000 Kaunas
Tel. (27) 30 01 38, faksas (27) 32 37 11,
El. paštas integr@smf.ktu.lt

Rasa Glinskienė

Doktorantė
Kauno technologijos universiteto
Ekonomikos ir vadybos fakulteto
Tarptautinio verslo vadybos katedra
Laisvės al. 55, 3006 Kaunas
Tel. (27) 32 27 95

Pasaulyje nėra šalių, kurios vyriausybė nereguluotų vežamų per jos sienas prekių ir paslaugų srauto. Paprastai nustatomi įvairūs importo, kartais – eksporto ribojimai. Jais vyriausybės siekia įvairių politinių, ekonominių ar socialinių tikslų. Todėl nenuostabu, kad visoks kėtinimas keisti prekybos reguliavimą kelia nesutarimų tarp skirtingų interesų grupių, nes pokyčiai kiekvienam turi skirtingą įtaką.

XX a. pabaigoje ypač paplito netarifiniai tarptautinės prekybos ribojimai (NTR, angliskai: Non-Tariff Barriers – NTB), kurių dabar yra daugybė. Dažnai jie laikomi papildomais muitiniais ribojimais ir turinčiais laikiną pobūdį. Tačiau stipraus ūkio sukrėtimo laikotarpiu netarifiniai ribojimai tampa pagrindine prekių apyvartos su užsieniu reguliavimo priemone. Nė viena šalis iki šiol jų neatsisakė, vienų ribojimų svarba sumažėdavo, kitų – padidėdavo. Todėl pagrindinis straipsnio tikslas – ištirti netarifinių ribojimų įvairovę, jų kaitą ir specifiką Lietuvai integruojantis į ES. Tyrimų objektas – netarifiniai ribojimai.

Ekonomikos teorijoje NTR yra apibūdinami kaip priemonės, kurios mažina tarptautinę prekybą. Kai kurios yra atviros (kvotos), kitos gali būti visai nepastebimos – techniniai standartai, prekės gamybos originalumo taisyklės ar pan. Paul T. McGrath (1999) šiuos ribojimus vadina nemuitiniais barjeriais. Kvotos, savanoriški eksporto suvaržymai, vyriausybės skatinamoji politika, eksporto subsidijos ir eksporto muitai yra kelias iš šių priemonių. Norėtusi išskirti vis labiau populiarėjančią politinę importo kontrolės priemonę – savanorišką eksporto suvaržymą (SES). SES yra susitarimas su užsienio tiekėju arba vy-

riausybe riboti importą iki tam tikro lygio. Šiuo atveju importo licencijos yra duodamos užsienio vyriausybei, kad ši paskirstytų savo eksportuotojams. Kiekvienas uždirbamas pelnas atitenka užsienio firmai. Šios priemonės populiarumas didėja atsižvelgiant į tai, kaip GATT taisyklės interpretuoja, kokia yra prekybos politika teisinga ir neteisinga. Paul T. McGrath pateikia du prekybos politikos, siekiančios kontroliuoti eksportą, pavyzdžius. Eksporto subsidija pramonės šakai vyriausybės duodama skatinti eksportą. Subsidijuojama pramonės šaka gali pateikti kitos pasaulio dalies vartotojams mažesniais išlaidomis

pagamintą produkciją mažesnėmis kainomis. Subsidijos dirbtiniu būdu padaro pramonės šaką labiau konkurencingą. Eksporto muitas yra eksperto mokesčiai. Tai padidina eksportuojamos užsienio prekės kainą, bet sumažina eksportuojamos prekės kiekį. Kokią įtaką eksportas daro vietinei rinkai? Viena iš eksperto muto priežasčių yra noras sumažinti kainas namie. Antra eksperto muto priežastis – pastangos didinti vyriausybės pajamas, kadangi muitai yra netiesioginiai valstybės mokesčiai, kuriais apmokestinamos prekės, gabenamos per valstybės sieną. Taigi eksperto muitas yra mokesčiai ir gali duoti pajamų. Galiausiai šalis gali siekti padidinti savo eksperto kainą, kad monopolinė galia prekę darytų pranašesnę. Tarkime, šalis turi brangiųjų metalų eksperto monopolį. Eksperto muitas padidintų metalo kainą pirkėjams kitoje pasaulio dalyje. Padarinys būtų padidėjęs pramonės pelnas.

Dabar NTR skiriamas didelis dėmesys. Daugelis ekonomistų, analizuodami jų kaitą, pateikia įvairių klasifikacijų. Dažniausiai visi netarifiniai barjerai traktuojami kaip atskira kategorija. Kerr ir Perdakis (1995) pateikia UNCTAD (the United Nations Conference on Trade and

Development – Jungtinių Tautų konferencija dėl prekybos ir jos plėtros) pasiūlytą šių barjerų klasifikaciją (1 lentelė).

Šioje klasifikacijoje A grupėje išskiriamos priemonės, pirmiausiai kiekybiškai suvaržančios prekybą, o B grupėje – priemonės, darančios įtaką išlaidoms ir kainoms.

III B grupei priskiriamas priemonės laikyti netarifiniais barjeriais yra ginčytina, nes tokiu atveju atrodytų, kad visoks nuokrypis nuo laisvosios prekybos yra barjeras. Panašiai galima apibūdinti ir kitas priemones. Pavyzdžiui, ne visi sveikatos apsaugos reikalavimai gali būti priskirti prie netarifinių barjerų, nors ir daro poveikį tam tikrų prekių gamintojams eksportuotojams. Uždraudus nemedicininį heroino naudojimą, draudimas įvežti turi įtaką jo augintojams užsienyje, arba alkoholio draudimas Saudo Arabijoje užkerta kelią jį įvežti, todėl daro poveikį kitų šalių eksportuotojams.

Atsirandant vis naujų netarifinių ribojimų yra ir kitų bandymų juos klasifikuoti. M. Jovanovičius (1997) netarifinių ribojimų klasifikacija Europos Sąjungoje (ES) pateikiama 2 lentelėje.

1 l e n t e l ė. UNCTAD netarifinių ribojimų klasifikacija

<i>Pagrindinės grupės</i>	<i>Tipų pavyzdžiai</i>
I. Priemonės, kuriomis importu pirmiausia siekiama apsaugoti konkuruojančias šakas ar skatinti eksportuojančius sektorius	A: importo kvotos, eksperto ribojimai, valstybinis vietinių prekių pirkimas; B: įvairios rinkliavos, gamybos subsidijavimas, sumažintas eksperto pelno mokesčiai, skirtingi valiutų kursai skirtingiems sandoriams
II. Priemonės, tiesiogiai nesusietos su komercine politika, bet naudojamos apsaugos tikslams	A: permelyg daug prekybinės dokumentacijos, muitinės procedūrų uždelsimas, reklamos ribojimai; B: muitinio įvertinimo procedūros, sanitariniai reikalavimai, ženklavimo reikalavimai, PVM ir akcizo mokesčiai
III. Priemonės, kurios neturi protekcionizmo tikslo, bet gali turėti poveikį tarptautinei prekybai	A: vyriausybės išlaidų planai, toksinių medžiagų įvežimo ribojimai; B: monopolinė politika, nacionaliniai mato vienetai, regioninės subsidijos

2 lentelė. Netarifiniai ribojimai ES

1. Vyriausybės trukdymai tarptautinei prekybai	Subsidijos Visuomeninis aprūpinimas Valstybinė monopolinė prekyba Valiutų keitimo normų ribojimai Embargas Kita pagalba
2. Muitinės ir administracinės įvaziavimo procedūros	Muitų klasifikavimas Muitų įvertinimas Antidempingo kontrolės rodikliai Prekės originalumo taisyklės Konsulo formalumai Prekybos licencijavimas Indėliai Importo kalendorius Administraciniai kontrolės metodai
3. Standartai	Techniniai Sveikatos Gamtos apsaugos Testavimas ir sertifikavimas Pakavimas, ženklavimas, svoris
4. Kiti	Kvotos Vietos reikalavimai ir teisingumo taisyklės [vairūs mokesčiai Abišaliai susitarimai Vietinės kompanijos pirkimas Savanoriški eksporto ribojimo susitarimai Daugiaplaniai susitarimai Dviprasmiški įstatymai Kartelių praktika Leidimas reklamuoti

Svarbiausi NTR ES yra standartai [P. Krugman, M. Obstfeld, 1994 ir kt.], kurie tampa vis aktualesni Lietuvos gamintojams, plečiant mainus su ES.

1946 metais Jungtinių Tautų Koordinacinė taryba suformulavo šiandienės Tarptautinės standartizacijos organizacijos (ISO) pagrindus. Ši organizacija koordinuoja nacionalinių standartizacijos organizacijų darbą, verčia ir leidžia įvairių šalių standartus, skatina naujų standartų, atitinkančių ISO normas, kūrimą. Standartų vaidmuo dabar ypač padidėjo.

Susitarime dėl techninių prekybos barjerų nurodoma, kad techniniai reikalavimai ir standartai, nustatyti sveikatos, saugumo ar gamtosau-

gos tikslais, neturi sudaryti importui nereikalingų kliūčių. Tačiau Europos Sąjungos gamintojų apklausos duomenimis, šalyse galiojantys skirtingi reikalavimai prekėms ir paslaugoms yra antra pagal reikšmingumą laisvosios prekybos kliūtis. Europos Sąjungos Baltojoje knygoje pabrėžiama, kad barjerai, susidarę dėl skirtingų produktų standartų, sąlygoja papildomas išlaidas, iškreipia gamybos modelį, didina prekių sandėliavimo išlaidas, trukdo įmonių bendradarbiavimą ir griaua bendros rinkos pagrindus. Būtina pabrėžti, kad standartai neturi tikslo riboti prekių ir paslaugų srautus, tačiau dėl tradiciškai susiklosčiusių sąlygų, sveikatos apsaugos, ergonominių ar ekologinių sumetimų

nustatyti reikalavimai dažnai prieštarauja laisvosios prekybos idėjai. Be to, standartų reikalavimai neretai naudojami grynai ekonominiu tikslu, norint apsaugoti nacionalinius gamintojus ir vartotojus nuo pigių, prastos kokybės užsienio prekių. Taip pat standartai gali būti naudojami kaip netarifinė rinkos apsaugos priemonė. Pavyzdžiui, Danijoje, siekiant sukurti barjerus, saugančius vietinius nealkoholinių gėrimų gamintojus nuo užsienio kompanijų konkurencijos, įteisintas reikalavimas, kad visi šie gėrimai būtų išpilstyti į daugkartinio naudojimo tarą. Šis reikalavimas išstūmė iš šalies rinkos Prancūzijos mineralinio vandens eksportuotojus, nes pastariesiems tapo per brangu gabenti per Prancūziją tuščius gražinamus butelius. [Pranas Žukauskas, 1995].

Standartų, kaip importo reguliavimo netarifinės priemonės, naudojimas turi nevienodą poveikį svetimos šalies eksportuotojos gamintojams, savo šalies importuotojos vartotojams bei nacionaliniams gamintojams ir valstybei.

Šalies eksportuotojos gamintojams, panaudojus standartus kaip importo reguliavimo netarifinę priemonę, atsiranda: papildomų gamybos išlaidų, papildomų sertifikavimo išlaidų; papildomų prastovų, atliekant sienos kontrolę, išlaidų.

Šalies importuotojos vartotojams standartų naudojimo poveikis sukelia prieštaringų padarinių: apsaugo vartotojus nuo žemos kokybės prekių ir paslaugų; garantuoja sveikatos apsaugos, ergonominių, ekologinių reikalavimų laikymąsi; padidina importuojamų prekių kainas.

Didžiausią naudą dėl standartų politikos gauna nacionaliniai gamintojai, nes: sumažėja konkurencija; atsiranda galimybė padidinti pelną, užėmus didesnę rinkos dalį ir padidinus kainas; atsiranda ekonominių sąlygų mažesniems išlaidomis padidinti eksportą.

Taigi standartų politikos, kaip importo reguliavimo priemonės, naudojimo rezultatai labai prieštaringi: ji labai naudinga nacionaliniams gamintojui ir nevienareikšmė naudingumo požiūriu nacionaliniams vartotojams.

Nors vienas svarbiausių bendrosios rinkos aspektų yra netarifinių ribojimų panaikinimas, ES ekonominių interesų apsauga, mažinant tarifus ir besiplečiant importuojamų prekių spektrui, vis labiau vykdoma naudojant tradicinius ir netradicinius netarifinius ribojimus. Dabartiniu etapu Lietuvai aktualiausi šie ES taikomi NTR:

Priemonės, užkertančios kelią nesąžiningai konkurencijai

Nesąžininga prekyba paprastai praktikuojama vykdant dempingą arba mokant nelegalias subsidijas. Dempingas egzistuoja tada, kai trečiosios šalies eksportuotojas parduoda konkrečias prekes Bendrijos rinkoje pigiau negu vietinėje rinkoje. Prieš subsidijas galima taikyti sankcijas, kai konkrečios prekės, eksportuojamos į Bendriją, naudojami subsidijomis, kurios laikomos nelegaliomis pagal PPO sutarties sąlygas. Abiem atvejais Komisija gali įtariamose šalyse atlikti tyrimą.

Prekybos sankcijos papildomais ar tiksliniais muitais (antidempingo muitai) arba primygtiniai reikalavimai, kad importuotojai sutiktų laikytis tam tikrų kainų, gali būti taikomi importui, kuris sukelia didelių ekonominių sunkumų gamintojams Europos Sąjungoje vien dėl nesąžiningos prekybos.

Sankcijos paprastai pradamos taikyti apsvaresčius konkretaus produkto Bendrijos gamintojų pateiktą prašymą. Priemonės, kurių leidžiama imtis, turi sutapti su kriterijais, nurodytais PPO sutartyje, arba tais, kuriuos palaiko Bendrijos teisės dokumentai.

Bendrojo muitų tarifo nomenklatūra naudojama apibrėžti minimiems produktams, o tai-

komos sąlygos yra gana konkrečios ir padeda organizuoti kryptingą apsaugą. Priemonių, kurių gali imtis Europos Sąjunga, spektrą riboja dempingo arba subsidijų lygis, norint pašalinti neigiamą ekonominį efektą, kurį patiria Bendrijos pramonė.

Tačiau priemonės pradėdamos taikyti tik kai tyrimai parodo, kad jos gintų ES interesus. Atsižvelgiama ir į tai, kokį poveikį tos priemonės turės vartotojų interesams. Antidempingo ir kompensuojamieji muitai yra skaičiuojami didesni nei bendrasis muitų tarifas. Muito kilmės taisyklės nustato, ar importuojamos prekės bus priskirtos įtariamai šaliai.

Importo kiekio ribojimai

Importui iš šalių, kur gamybos išlaidos yra neįprastai žemos, gali būti taikomi importo kiekio ribojimai arba pirmas žingsnis gali būti situacijos raidos stebėjimas.

Kiekiniai ribojimai gali būti taikomi į Bendriją leidžiamų įvežti produktų kiekiui, tačiau ir tuomet sumokami įprasti maito mokesčiai. Tekstilės ir drabužių importo kiekio ribojimai davė ES pramonei laiko restruktūrizuoti gamybą ir modernizuoti gamybos procesus. Šalių narių muitų administracijos įgyvendina stebėjimo ir ribojimo priemones, o taisyklės nustato ES.

Priemonės nuo falsifikatų ir piratinių prekių

Tikslas – apsaugoti Bendrijos gamintojų ir legalių importuotojų interesus stiprinant intelektinės nuosavybės teisių apsaugą. Juodojoje rinkoje labai padaugėjo dizainerių sukurtų prekių, t.y. laikrodžių ar madingų drabužių su „vardo“ ar prekės ženklu – falsifikuotų prekių, kaip ir prekių, pagamintų nemokant už intelektinės nuosavybės teises – piratinių prekių.

Esama sistema leidžia teisių savininkams prašyti muitinių įsikišimo, kai įtariamos prekės yra muitinės kontroliuojamos. Prekės gali būti su laikomos ribotą laiką, kol intelektinės nuosavy-

bės teisių arba prekės ženklo savininkai gali pateikti ieškinius nacionaliniuose teismuose pagal nacionalinius įstatymus.

Išorinių ryšių politikos įvertinimas

Muitų sąjunga veikia kaip bendrosios išorinės ir saugumo politikos sugriežtinimo būdas, kur naudojamos tokios priemonės kaip sankcijos ir embargas. Jos naudojamos vis dažniau siekiant daryti spaudimą šalims, kurios veikia globalinei bendruomenei nepriimtiniu būdu. Nescini šalių, taikančių tokius metodus, pavyzdžiai galėtų būti Irakas ir buvusi Jugoslavijos Respublika. Muitai vaidina svarbų vaidmenį įgyvendinant ekonomines sankcijas, susijusias su importu, taip pat veikia šalių, kurioms taikomos sankcijos, eksportą.

Kitas išorinės politikos priemonių pavyzdys yra ginklų ir dvejojpo naudojimo prekių eksporto kontrolė.

Dvejojpo naudojimo prekės yra tos, kurios gaminamos civiliniams tikslams, tačiau gali būti panaudojamos ir karo metu. Pavyzdžiui, kai kurie chemikalai gali būti naudojami tiek trąšoms, tiek sprogstamosioms medžiagoms gaminti.

Taigi, analizuojant NTR kaitą ir jų taikymo ypatumus dabartiniu etapu, galima pastebėti, kad juos galima suskirstyti į netradicinius ir tradicinius (3 lentelė). Tradicinių NTR vaidmuo lyg ir mažėja, išskyrus kvotas, netradicinių atsiranda vis daugiau, nors kiekvieno lyginamoji dalis nėra didelė.

Didėjantis NTR naudojimas kelia nerimą, kadangi jie nepastebimi, be to, jais piktnaudžiaujama, o tai padidina perėjimo į užsienio rinkas nepastovumą. Muitai yra akivaizdus ekonominės politikos instrumentas. Rinkos jėgos tuomet gali reaguoti į šį ekonominės politikos įrankį. NTR veikti reikia specialių kontroliuojančių priemonių, kadangi jie neveikia per rinką.

Šiai procedūrai reikia papildomos „policijos“, kuri didina ir firmos išlaidas, ir nepastovumą dėl administracinio atsargumo. Palyginti su tarifais, NTA mažiau pageidaujami, kadangi trukdo rinkos jėgoms ir tuo sukelia didesnę nepastovumą ir deformacijas, riboja efektyvią specializaciją.

Manytume, netarifinius ribojimus būtų tikslinga suskirstyti į išlaidas didinančius ir nedidinančius (4 lentelė).

Importo kvotos ES – vienas iš NTR, pasireiškiančių ir teigiamais, ir neigiamais ekonominiais aspektais. Viena vertus, kvota mažina išvežimus, kita vertus, kvotiniam kiekiui taikomos specialios kainos. 1984 m. siekiant riboti pieno gamybos augimą, buvo įvestos pieno pardavimo kvotos, atitinkančios pieno suvartojimą ES šalyse. Nuo tol tik kvotiniam pienui taikomos didelės supirkimo kainos. Buvo nustatyta nacionalinė kvota kiekvienai ES šaliai. 1997 m. ES pieno kvota buvo 117,5 mln. t. Didžiausias kvotas turi Vokietija ir Prancūzija – po 20%, D. Britanija – 12% ir Olandija – 10% visos ES kvotos [8].

Nesunku pastebėti, kad išlaidas didinančių ribojimų yra kur kas daugiau. Pavyzdžiui, kad eksportuotojas gautų licenciją įvežti produktus į šalį, specialios valstybinės tarnybos iš jo reikalauja pateikti paraišką, tam tikrų su prekėmis

susijusių dokumentų ir sertifikatų. Papildomos išlaidos ir gaišamas laikas riboja eksportuotojų interesus.

Neatsitiktinai prie išlaidas didinančių ribojimų priskyrėme antidempingo kontrolės rodiklius. Svarstome, ar nebūtų tikslinga patį dempingą priskirti prie netarifinių ribojimų. Pagal GATT'o galiojančias taisykles, šalis narėms dempingas neleistas. Dempingas (*dumping*) – tai produkto pardavimas užsienio šalyse mažesne kaina, negu tos pačios prekės kaina tos šalies, kurioje yra firma, rinkoje [7]. Argi tai ne ribojimas?

Europos Komisija (EK) nagrinėjo keletą atvejų, kai Lietuvos gamintojai dempingavo užsienio šalyse. 1997 m. AB „Grikiškės“ gamintojai gabeno medienos pluošto plokštes į ES valstybes. Po ilgai trukusio tyrimo įmonei pradėtos taikyti Antidempingo įstatymo sankcijos. Nustatyta minimali šios bendrovės produkcijos kaina ir kvota. 1999 m. vasarą EK gavo skundą, kad AB „Achema“ ir AB „Ekranas“ dempinguoja ES narių produkcijos kainas. Jonavos akcinė bendrovė buvo kaltinama kaso trąšų, o pa-

4 l e n t e l ė. Didinantys išlaidas ir jų nedidinantys NTR

<i>Ribojimai didinantys išlaidas</i>	<i>Ribojimai nedidinantys išlaidų</i>
Subsidijos	Importo kvotos
Standartai	Embargas
Prekybos licencijavimas	
Valiutų keitimo normų ribojimai	
Antidempingo kontrolės rodikliai	
Administraciniai kontrolės metodai	
Įvairūs mokesčiai	
Muitinio įvertinimo procedūros	
Prekes originalumo taisyklės	
Dviprasmiški įstatymai	

3 l e n t e l ė. Tradiciniai ir netradiciniai netaarifiniai ribojimai

<i>Tradicioniai NTR</i>	<i>Netradiciniai NTR</i>
Subsidijos	Embargas
Kvotos	Savanoriški eksporto ribojimų susitarimai
Muitų klasifikavimas	Valstybinė monopolinė prekyba
Muitų įvertinimas	Leidimas reklamuoti
Įvairūs mokesčiai	Kartelių praktika
Prekybos licencijavimas	Antidempingo bylos
	Standartai

nevėžiečiai – 37 cm įstrižainės kineskopų kainų dempingu, nors, pasak AB „Ekranas“ generalinio direktoriaus, įmonės gaminamos produkcijos savikaina leidžia prekiauti tokiomis kainomis. „Ekranas“ ir „Achema“ bylą laimėjo.

1998 metų viduryje Seimo patvirtintas Antidempingo įstatymas Lietuvoje dar netaikytas. Įstatymas atsirado dėl to, kad stiprūs užsienio gamintojai, mėgindami nukonkuruoti mūsiškius, laikinai nustato mažesnes kainas, nenaudingas net patiems, šitaip siekdami nukonkuruoti vietos gamintojus ir įsitvirtinti naujoje rinkoje.

Valstybinės konkurencijos ir vartotojų teisių gynimo tarnybos Pramonės ir statybos skyriaus viršininkas Šarūnas Pajarskas paminėjo keletą įmonių, kurios, išvelgusios eksportuojamos produkcijos dempingą, jau kreipėsi paramos į šią tarnybą. Nedidelių įmonių vadovai, pamatę, kad nepajėgs susirinkti daugybės dokumentų, kurie pagrįstų ir įrodytų dempingo atvejus, nutarė apskritai to nedaryti. Antidempingo įstatymas naudingesnis didelėms įmonėms, galinčioms pasiųsti savus ar samdytus agentus rinkti informaciją. Siekiant gauti duomenų iš užsienio, reikia gerų kontaktų su tais, kurie dempinguoja. Nepakanka matyti, kaip yra Lietuvoje, reikia žinoti, kokios tos produkcijos kainos šalyje, kur ji gaminama.

Įstatyme nenumatyta galimybių už dempingo žalą išreikalauti finansinės kompensacijos. „Dempingas neapibrėžiamas kaip neteisėta veikla, teismuose jį apibūdinti kaip pažeidimą vargu ar įmanoma. Tai tik ekonominė sąvoka“ – teigia Š. Pajarskas.

Maža to, daugelis įmonių vadovų nežino, kas yra dempingas, arba klaidingai jį įsivaizduoja: mano, kad tai kainų skirtumas, kai ta pati prekė užsienyje brangesnė negu eksportuota į Lietuvą.

Dempingo tyrimus galima pradėti nagrinėti tik tuo atveju, kai to nori bent 25 proc. vienos ar

kitos produkcijos vietos gamintojų. Kai besikreipiančiųjų procentas mažesnis, laikoma, kad vietos pramonei daroma žala nedidelė, ir tyrimai nepradedami. Kai dėl dempingo kenčia daugiau nei pusė vietos gamintojų, galima pradėti tirti. Tyrimas trunka ilgai, todėl daugelis nesiryžta jo pradėti.

Rusijos krizės metu buvo nesunku pritaikyti Antidempingo įstatymą. Daugelio gamintojų Rytuose padėtis yra sunki, todėl jie ieško būdų nors šiek tiek užsidirbti. Kad visiškai nežlugtų, savo gaminius jie pardavinėja pigiau nei savikaina. „Būtų negarbinga imtis prieš šiuos Antidempingo įstatyme numatytų sankcijų“ – teigia Laisvosios rinkos instituto teisės ekspertas Remigijus Šimašius. Nors, kita vertus, šis įstatymas ir buvo priimtas apsaugoti savo gamintojus. Tačiau tą patį galima pasakyti ir apie Lietuvos įmones, dėl tos pačios priežasties mėginančius parduoti savo gaminius Vakaruose. Tik lietuviams jau tenka bylinėtis.

Grįžtant prie antidempingo kontrolės rodiklių ir antidempingo bylų reikia pasakyti, kad tai vis dažnesnės ir didinančios ne tik materialius, bet ir moralinius nuostolius bylos.

Europos Sąjungoje yra ir kitų NTR, kurie aktualūs ir specifiniai Lietuvai. Vyriausybei visais lygiais yra svarbūs prekių ir paslaugų vartotojai. Ji gali taikyti aprūpinimo politikas, proteguodama namų verslą, skatinant užimtumą ar remti naujas pramonės sritis, kad sukurtų šalies struktūras. Visuomeninis aprūpinimas gali būti regioninės politikos instrumentu ar pagalba tam tikroms žmonių grupėms. Atvira visuomenės aprūpinimo rinka yra viena iš svarbiausių ES politikų, kuriomis firmos gali pasinaudoti.

1994 m. liepos 18 d. Briuselyje buvo sudaryta Lietuvos ir Europos Sąjungos sutartis „Europos Bendrijos, Europos atominės energijos bendrijos, Europos anglies ir plieno bendrijos,

iš vienos pusės, ir Lietuvos Respublikos, iš kitos pusės, sutartis dėl laisvos prekybos ir su prekyba susijusių dalykų“ [2]. Laisvosios prekybos sutartis (LPS) įsigaliojo nuo 1995 m. sausio 1 d., ir ja remiantis nutarta per pereinamąjį laikotarpį (ne daugiau kaip šešerius metus) įkurti laisvosios prekybos zoną. Numatyta panaikinti importo muito mokesčius ir kiekybinius prekių įvežimo tiek į Lietuvą, tiek į ES šalis ribojimus. Tačiau yra nustatytos prekių grupės, kurioms taikomos tarifinės kvotos. Lietuvai įvežant prekes į ES šalis, numatytos kai kurių žuvies produktų, žemės ūkio gaminių tarifinės kvotos. Jei kvotomis nustatytas prekių limitas nėra viršijamas, toks susitarimas yra tam tikra lengvata, o ne prekybos barjeras. Tačiau, kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad kitomis prekėmis galima prekiauti laisvai, tarifinę kvotą galima taikyti net tada, kai nustatyta riba nėra viršijama.

Lietuvoje tarifinės kvotos labiausiai užpildomos eksportuojant pieno produktus. Didelis šių kvotų viršijimas daugeliu atvejų pastebimas tik paskutiniais metais (išskyrus pieno miltelių eksportą, kurio apimtis nuolat viršija tarifinės kvotos limitą), o iš pradžių riba nebuvo pasiekama.

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad netarifinis prekybos barjeras atsiranda tik kai viršijamas kvotos tarifinis limitas, nes tokiu atveju jau netaikoma muito mokesčio nuolaida. Tačiau kvotų neišnaudojimas – taip pat netarifinių tarptautinės prekybos ribojimų padarinys. Pavyzdžiui, iš Lietuvos draudžiama išvežti kiaulieną, nes dauguma kiaulių yra skiepijamos nuo kiaulių maro [1]. Kita vangaus maisto produktų eksporto į ES priežastis – visai neseniai nė viena maitos perdirbimo įmonė neturėjo ES veterinarinių numerių ir teisės eksportuoti savo produktų į ES. Tačiau taip prekiauti pieno produktais buvo leidžiama tik iki 1997 12 31, žuvies produk-

tais – iki 1998 12 31, mėsos – iki 1999 12 30. Taigi galima teigti, kad Lietuvos gyvulininkystės srityje veikiantys gamintojai negali pasinaudoti tarifinės kvotos teikiama pranašumais, nes susiduria su testavimo ir sertifikavimo standartais (reikia specialios ES komisijos atestacijos ir leidimų) bei testavimo ir sertifikavimo techniniais standartais (vertinamas įmonių darbas ir produktų kokybė).

Nuo 1998 metų pradžios 12 (dabar 16) pieno perdirbimo įmonių įveikė šį barjerą ir gali laisvai eksportuoti savo produktus į ES. Iki tol lietuviški pieno produktai buvo įvežami į ES pagal susitarimus su Vokietija, Olandija, Danija ir kitomis šalimis, nemažai jų reeksportuota be teisės parduoti ES [6]. Beje, tokio leidimo negavo nė viena Estijos įmonė ir tik šešios Latvijos įmonės.

Manytume, tarifinės žemės ūkio produktų kvotos nėra Lietuvai aktualus prekybos barjeras. Yra kur kas labiau ribojančių priemonių. Iš netarifinių barjerų ypač svarbūs standartai ir kiti specialūs reikalavimai, apsunkinantys galimybės eksportuoti prekes ar visiškai užkertantys kelią eksportui.

Europos Sąjunga aktyviai skatindama pasaulinės prekybos liberalizavimą šalims kandidatėms, tarp jų ir Lietuvai, yra parengusi atskirus abišalio pripažinimo sutarties projektus. Tai Europos atitikties įvertinimo protokolas, kurio paskirtis – pašalinti esamus techninius prekybos barjerus, toliau liberalizuoti prekybą pramonės gaminiais tarp ES ir Vidurio bei Rytų Europos šalių. Jei protokolas bus pasirašytas, gaminiams, įtrauktiems į protokolą, atveriami ES Bendroji rinka dar iki šaliai įstojant į ES. Europos Komisija nenustato griežto tam tikrų prekių grupių, kurios turi būti įtrauktos į Protokolą, sąrašo. Lankstus požiūris į Protokolo objektą šalims kandidatėms palieka pakankamai laisvės nusta-

tyti individualius laisvojo prekių judėjimo prioritetus. Laikotarpiu iki įstojimo į ES paliekama teisė plėsti šio protokolo objektą, t. y. numatytas laipsniškas kitų sektorių laisvosios prekybos išplėtimas.

Analizuojant ekonominius Protokolo objekto aspektus, reikėtų paminėti galimą poveikį Lietuvos užsienio prekybai. Nedidelė Lietuvos ekonomika, ribota vidaus rinka neišvengiamai lemia didelę užsienio prekybos svarbą tiek šalies ūkiui apskritai, tiek ir paskiriems ūkio subjektams. Be to, Atitikties įvertinimo protokolo pasirašymas – tai dar vienas žingsnis, padėsiantis Lietuvos įmonėms lygiomis sąlygomis konkuruoti Europos rinkoje.

Parduodamos produkciją Bendrijos šalyse, Lietuvos įmonės tiesiogiai susiduria su tam tikrais techniniais netarifiniais barjerais. Problema kyla, kai Bendrijos importuotojai nepripažįsta Lietuvoje sertifikuotų gaminių, bet reikalauja sertifikatų, suteiktų Europos Komisijos notifikuose įstaigose. Daugeliu atvejų prisitaikyti prie tokių reikalavimų reikia papildomų įėjimo į rinką išlaidų, o tai skaudžiai atsiliepia mažoms ir vidutinėms įmonėms.

Atitikties įvertinimo protokolas vertintinas kaip tam tikras etapas įsitraukiant į bendrąją ES rinką, kur garantuotos keturios esminės laisvės, tarp jų ir laisvas prekių judėjimas.

NTR yra svarbūs Lietuvai tuo požiūriu, kad juos nustatyti nėra paprasta dėl jų įvairovės ir duomenų trūkumų. Be to, Lietuvoje nepakanamai išvystyta eksporto skatinimo politika, kita vertus, minėjome, užkertama galimybė eksportuoti į tam tikras šalis. NTR ES dar yra plačiai paplitę, sudėtingi ir nepastebimi. Tačiau Lietuvoje verslo atstovai, prekiaujantys su ES, turi juos žinoti, atpažinti ir numatyti priemones, kad būtų galima juos sušvelninti ir įveikti.

Išvados

1. Šalių vyriausybės įvairiai argumentuoja prekybos ribojimų įvedimą. Nors tiksliai ne visada pasiekiami, o tam tikroms grupėms barjerai daro neigiamą įtaką, tarptautinės prekybos ribojimai išlieka, nes vyrauja grupių interesai.

2. Dėl neapibrėžtumo ir įvairovės bei paplitimo pastaruju metu eksportuotojams ypač svarbūs netarifiniai barjerai – reikšmingi tiek jų padariniai, tiek surinkti apie juos informaciją ir pritaikyti, siekiant įveikti apribojimus ar bent sušvelninti jų poveikį.

3. Dauguma ekonomistų analizuoja ir išskiria daugumą tuos pačius NTR, kurie šiuo etapu kinta tiek horizontaliai, tiek vertikalčiai. Kai kurie yra atviri (kvotos), kiti gali būti visai nepastebimi – techniniai standartai, prekės gamybos originalumo taisyklės ir t. t. Dabar vyrauja tradiciniai, pvz., kvotos, NTR, atsiranda vis daugiau netradicinių (antidempingo bylos, standartai ir t. t.) ribojimų, dauguma jų didina sąnaudas.

4. Išskirtiniai netarifiniai ribojimai yra kvotos, dažnai laikomos pagrindine muitų alternatyva, todėl išskiriami kaip atskira kategorija. 1984 m. siekiant riboti pieno gamybos didėjimą, buvo įvestos pieno pardavimo kvotos, atitinkančios pieno suvartojimą ES šalyse.

5. Lietuvoje remiantis ES ir Lietuvos LPS yra nustatytos prekių grupės, kurioms taikomos tarifinės kvotos. Lietuvai įvežant prekes į ES šalis numatytos tarifinės kai kurių žuvis produktų, žemės ūkio gaminių kvotos. Jei kvotų nustatytas prekių limitas nėra viršijamas, toks susitarimas yra lyg ir lengvata, o ne prekybos barjeras. Tačiau, kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad kitomis prekėmis galima prekiauti laisvai, tarifinę kvotą galima laikyti barjeru net tada, kai nustatyta riba nėra viršijama. Lietuvoje tarifinės kvotos labiausiai naudojamos eksportuojant pieno produktus.

6. Manytume, tarifinės žemės ūkio produktų kvotos nėra Lietuvai aktualus prekybos barjeras. Yra kur kas labiau ribojančių priemonių. Iš netaarifinių barjerų ypač svarbūs standartai ir kiti specialūs reikalavimai, apsunkinantys galimybės eksportuoti prekes ar visiškai užkertantys kelią eksportui.

7. Pastaraisiais metais ekonomikos literatūroje ir ypač ES praktikoje tarptautinei prekybai reguliuoti vietoj muitų politikos vis labiau taikoma standartų politika. Standartai gali būti naudojami kaip netaarifinė rinkos apsaugos priemonė, tik jų naudojimo rezultatai priešingi: ji naudinga nacionaliniams gamintojams ir nevienareikšmė naudingo požiūriu nacionaliniams vartotojams.

8. Europos Sąjunga aktyviai skatindama pasaulinės prekybos liberalizavimą šalims kandidatėms, tarp jų ir Lietuvai, yra parengusi atskirus Abišalio pripažinimo sutarties projektus. Tai

– Europos atitikties įvertinimo protokolas, kurio paskirtis – pašalinti esamas technines kliūtis, toliau liberalizuoti prekybą pramonės gaminiams tarp ES ir Vidurio bei Rytų Europos šalių. Protokolą pasirašius, gaminiams, įtrauktiems į protokolą, atveriami ES rinka dar iki šaliai įstoiant į ES.

Atitikties įvertinimo protokolo pasirašymas – dar vienas žingsnis, padėsiantis Lietuvos įmonėms lygiomis sąlygomis konkuruoti Europos rinkoje.

9. Nors vienas svarbiausių Bendrosios rinkos aspektų yra panaikinti netaarifinius ribojimus, ES ekonominių interesų apsauga, mažinant tarifus ir besiplečiant importuojamų prekių spektrui, plačiai vykdoma naudojant netaarifinius ribojimus. Šios netaarifinės priemonės ES apima dempingo ir kitus veiksmus, kurie skaudžiai atsiliepia Lietuvos įmonėms.

LITERATŪRA

1. Budvytienė G. Mėsos ir pieno pramonė: kova už vietą po saule // Kauno diena. 1998 m. gegužės 14 d.

2. Europos Bendrijos. Europos atominės energijos bendrijos, Europos anglies ir plieno bendrijos, iš vienos pusės, ir LR, iš kitos pusės, sutartis dėl laisvos prekybos ir su prekyba susijusių dalykų // Valstybės žinios. 1995, Nr. 105.

3. Jovanovič M. N. European economic integration. Limits and Prospects. New York, 1997.

4. Kerr A., Perdakis N. The Economic of International Business – Chapman and Hall. London, 1995.

5. Krugman P. R., Obstfeld M. Internacional Economics (3 ed). New York: Harper Collins Colledge Publ., 1994.

6. Lietuviškais pieno produktais leista prekiauti Europoje // Litas. 1998.

7. McGrath P. T. Tarptautinės ekonomikos pagrindai. Vilnius: Margi raštai, 1999.

8. Pieno kvotos, kainos ir subsidijos Europos Sąjungoje // Pienininkystė. 1999, Nr. 5.

9. Puklienė V. Netaarifiniai apribojimai ES ir jų svarba Lietuvai. Ekonomika ir vadyba: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, 1998.

10. Žukauskas P. Tarptautinės prekybos ribojimas: argumentai, būdai ir pasekmės // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Vilnius, 1995.

PROTECTION OF EU ECONOMIC INTERESTS BY NON-TARIFF INSTRUMENTS IMPORTANCE FOR LITHUANIA

Summary

The article is about NTB in EU, their classification. There is analysis of NTB, which are important for Lithuania today: Public procurement, technical stan-

dards, rules of origin and other. The Lithuania business would know them, because the consideration of NTB has always been difficult. One reason is the

creativity of their authors, but also, and more importantly, the lack of data.

As tariffs are reduced and the product range of goods being imported evolves, the protection of the Union's economic interests is shifting more

and more towards the use of other instruments. These 'non-tariff' measures are varied and include actions against: unfair competition, restrictions on quantities of imports, counterfeit and pirated goods.

Įteikta 2000 m. kovo mėn.